Байки про Форт, Бога та піцу

Проскурівська пивна піца

Скажіть, ви всі в дитинстві їли піцу від мам чи бабусь — ту саму, на дріжджах, у великому деку, з товстим тістом і великою кількістю начинки? Вона майже не схожа на класичну італійську піцу, але для багатьох саме так виглядала домашня піца ще задовго до появи нормальних піцерій.

Звідки взявся цей дивний і зовсім нетиповий рецепт? Можна було б подумати, що це спадок радянської кухні. Але місцева байка розповідає зовсім іншу історію і веде нас до Проскурова початку XX століття.

У 1905 році проскурівський промисловець і засновник місцевого пивзаводу Леон Генріхович Кляве вирушив до Брюсселя. Його пиво щойно здобуло найвищі нагороди міжнародної виставки, і власник броварні особисто поїхав представляти Проскурів серед найкращих виробників Європи.

Подорож видалася вдалою. Бельгійці хвалили подільське пиво, торговці цікавилися солодом, а сам Кляве уважно придивлявся до всього нового, що бачив у великих містах Заходу. Одного вечора, вже перед від'їздом, його пригостили до пива дивним відкритим пирогом із ковбасою та сиром.

Страва була простою, дешевою і дуже ситною. Назви він не запам'ятав, та й навряд чи тоді надав би їй особливого значення. У ті роки слово «піца» майже не було відоме за межами Італії. Але сама ідея Кляве сподобалася настільки, що він вирішив спробувати відтворити її вже вдома.

Повернувшись до Проскурова, Кляве розповів про побачене пекарю Франсуа, чия пекарня розташовувалася на місці майбутньої першої піцерії міста «Вестерн». Вони вирішили спробувати приготувати незвичний пиріг із тих продуктів, які були під рукою на Поділлі.

З томатами тоді було непросто. Моцарели ніхто не бачив. Зате були домашні ковбаси, копченості, сметана, місцеві сири і, найголовніше, свіжі пивні дріжджі з броварні Кляве. Саме вони й змінили результат.

Тісто вийшло зовсім не таким, як в Італії. Воно швидко піднімалося, ставало пухким і високим, краї утворювали товсті бортики, а основа виходила м'якою і ситною. Спочатку Франсуа вирішив, що експеримент провалився, але Кляве лише засміявся і запропонував просте рішення: якщо тіста більше, то й начинки має бути більше.

Так на пиріг почали класти все, чим славилося Поділля: кілька видів ковбаси, шинку, засмажену цибулю, тверді сири, а інколи навіть шматочки запеченого м'яса, що залишалися після свят. Страва швидко стала популярною, її почали готувати не лише в міських пекарнях, а й удома.

Рецепт переходив від однієї господині до іншої. Кожна родина додавала щось своє, але головне правило залишалося незмінним: товсте дріжджове тісто і багато начинки. Так, за проскурівською байкою, і з'явилася та сама домашня піца, яку ще десятиліттями готували у

великих деках.

Проскурівський форт

Є стара байка, що Плоскирів дуже довго ніхто не міг узяти справжнім штурмом. Не тому, що це була неприступна фортеця на кшталт Кам'янецької. Навпаки, Плоскирів був невеликим містечком на торгових шляхах, затиснутим між болотами та ставом.

На маленькому острові, приблизно там, де нині провулок Човновий, стояв дерев'яний форт. Земляний вал, частокіл, кілька башт і кілька гармат тримали під прицілом дамбу та головний в'їзд до містечка. Його головною перевагою була навіть не артилерія, а саме розташування: до укріплення спершу треба було дістатися через воду, болота і вузьку переправу.

Для самих плоскирівців ця фортеця була водночас і захистом, і постійною витратою. Містяни платили за ремонт валів і частоколу, гармати, утримання залоги, харчі та коней. Для великого міста це ще можна було пережити, але для Плоскирова, де після чергової війни іноді залишалося лише кілька десятків дворів, утримання гарнізону перетворювалося на справжню фінансову прірву.

Тому, за легендою, місцеві виробили інший спосіб оборони — домовлятися. Особливо цим займалася місцева єврейська громада, яка жила з торгівлі й мала зв'язки вздовж навколишніх трактів. Коли до Плоскирова наближалося чергове військо — польське, козацьке чи татарське — представники громади їхали назустріч ще до того, як воно входило в місто.

Домовлялися про гроші, харчі, худобу, горілку. Платили данину, щоб Плоскирів не брали боєм, і якийсь час ця система працювала. Але після початку війни Богдана Хмельницького війська почали проходити через Поділля одне за одним: сьогодні поляки, завтра козаки, післязавтра татари.

Кожним треба було заплатити і кожних треба було нагодувати. Одні забирали коней, інші зерно, треті людей. Навіть якщо місто не палили, після кожного такого мирного переходу воно ставало біднішим. Чоловіків забирали до війська, торгівля зупинялася, двори пустіли, і в якийсь момент плоскирівці просто втомилися купувати собі життя.

За легендою, сталося це під час одного з татарських приходів у 1660-х роках, який місцевий переказ пов'язує з так званою Браїловщиною. Як завжди, татарам заплатили: передали харчі, алкоголь, сіно, масло та бочки з жиром. Загін зайняв старий форт і вирішив там переночувати.

Увечері почалася гулянка, а містяни чекали. Коли в укріпленні стало тихіше, кілька людей пробралися до воріт. Спершу винесли назовні те, що могли, потім зачинили ворота і підперли їх важкими возами.

Після цього підпалили те, що самі ж перед тим принесли як викуп. Першим спалахнуло сіно, за ним масло і жир, а вогонь швидко перекинувся на дерев'яний частокіл, сухі будівлі та покрівлі.

Татари прокинулися вже всередині вогняної пастки і відкрити ворота не змогли. Переказ стверджує, що тієї ночі татарський загін, який сидів у Плоскирівському форті, загинув майже

повністю.

Місто вперше не відкупилося — воно помстилося. Але разом із ворогами плоскирівці фактично знищили й власну фортецю. Вони розуміли, що після цього форт уже не захищатиме місто, а радше приведе сюди наступне військо.

Помста справді прийшла. За міською легендою, приблизно через місяць татари повернулися вже значно більшим загоном, і цього разу переговорів не було. Плоскирів вирізали й спалили, а після чергового спустошення в містечку залишилися буквально одиниці мешканців.

Коли у листопаді 1671 року через Плоскирів проїжджав німецький мандрівник Ульріх фон Вердум, він побачив уже майже мертве поселення. Серед води ще лежав чотирикутний острів, а на ньому стояв старий форт, оточений валом. Гарнізону там уже не було.

Як плоскирівці Бога перегородили

Колись Південного Бугу не існувало. Принаймні під такою назвою. Річку, яка текла через Плоскирів, місцеві називали Богом — старою назвою, до якої всі давно звикли і над походженням якої особливо не замислювалися.

Бог тік через Поділля, розливався навесні, годував людей рибою, затоплював луки і регулярно псував плани тим, кому треба було потрапити з Кам'янця на Волинь. Старий шлях ішов просто через Плоскирів, але саме тут перед подорожнім поставала серйозна перепона.

Річка мала широку заболочену заплаву. До самого русла ще треба було дістатися через мокрі луки й багнюку, а потім якось перейти досить стрімку воду. Влітку це було складно, а навесні — майже неможливо. Коні грузли, вози застрягали, купці чекали, доки спаде вода.

Кажуть, місцеві довго мирилися з цим, бо що зробиш — Бог дав річку, Бог дасть і перейти. Саме ця фраза, за плоскирівською байкою, страшенно не подобалася місцевим священникам.

Виходило справді дивно. Людина йде до церкви просити Бога про допомогу, а через годину стоїть біля переправи й лається, що Бог знову не пускає. У когось Бог забрав колесо, у когось втопив мішок із зерном, а хтось уже третій день сидить у корчмі, бо Бог розлився і дорога на Волинь стала непрохідною.

Кажуть, одному зі священників це зрештою набридло, і він заявив, що Бога треба перемогти. Люди спочатку подумали, що почули щось не те, але священник пояснив, що йдеться не про того Бога, а про річку.

Якщо через неї неможливо прокласти нормальну дорогу, не треба щоразу намагатися перейти там, де вона сама дозволяє. Треба змусити її текти так, як потрібно людям.

До тодішньої влади відправили прохання: на шляху до Волині потрібен не просто міст, а справжня загата. Через заплаву почали насипати землю, тягнули каміння й дерево, забивали палі. Насип поступово перегороджував воду, а поверх нього прокладали дорогу.

У греблі зробили шлюзи, а через русло поставили міст. Коли загата почала стримувати течію, вода піднялася і затопила частину низин, які раніше були заболоченими. Так перед греблею

поступово з'явився великий ставок.

Посеред води залишився острів, поруч ріс Плоскирів, а дорогою через нову греблю вже могли йти вози на Волинь. Те, що починалося як спроба вирішити проблему переправи, фактично змінило сам вигляд місцевості.

За байкою, коли роботи закінчили, той самий священник прийшов подивитися на ставок. Постояв на греблі, подивився на воду і сказав, що Бога нарешті перемогли.

На що хтось із місцевих відповів:

— Не перемогли. Просто показали йому, куди текти.

Так, за легендою, у Плоскирові з'явилася перша гребля, а разом із нею — ставок, який на багато століть став частиною міста.

Байки старого міста. Як невдале весілля подарувало Проскурову бруківку, а городовий став частиною міського фольклору

Як на Александрівській з'явилась бруківка

Вулиця Александрівська, нинішня Проскурівська, отримала свою назву ще у 1822 році, коли в Петербурзі затверджували новий генеральний план Проскурова. На папері вона одразу стала однією з головних міських магістралей, однак у реальності ще десятиліттями залишалась звичайною ґрунтовою дорогою, яку в негоду розмивало так само, як і будь-яку іншу вулицю міста.

Наприкінці XIX століття Проскурів уже змінився. Через місто пройшла залізниця, з'явився вокзал, почала зростати торгівля. Саме Александрівська стала дорогою, якою всі прибулі потягом прямували до центру міста. Проте навіть тоді ніхто особливо не поспішав мостити її каменем. Містяни продовжували місити болото, об'їжджати калюжі та сподіватися на суху погоду.

Саме з цим періодом пов'язана одна стара міська байка.

У ті роки всі вінчання в Проскурові відбувалися в церкві Різдва Богородиці. Для заможних родин весілля було не лише родинною подією, а й демонстрацією статусу. Часто такі шлюби укладалися не стільки через почуття, скільки через вигоду для обох родин. Саме тому переговори про шлюб могли тривати місяцями, а інколи й роками.

Восени 1885 року в місті чекали на велике весілля. За переказами, нареченою мала стати донька впливової родини Маранців, а нареченим — представник заможної сім'ї цукрозаводчиків із Бердичева. Для Проскурова така подія була справжньою світською новиною.

Наречений прибув потягом на вокзал і вирушив каретою до храму, де його вже чекали наречена, родичі та гості. Проте саме тоді на Поділлі почалися затяжні осінні дощі. Старожили називали цей період "жидівськими кучками" — так у народі іменували дощі, що часто приходили після святкування Рош га-Шана. Вулиці міста швидко перетворювалися на багнюку, а колеса карет грузли в розмитому ґрунті.

Десь посеред Александрівської карета нареченого застрягла в канаві. І тут, як розповідає байка, майбутній молодий заявив, що бачить у цьому знак Божий і що доброго шлюбу з такого початку не буде. Після чого відмовився продовжувати шлях до церкви.

Злі язики пізніше говорили, що він прекрасно знав про осінню погоду Поділля і спеціально обрав саме цей час для весілля, шукаючи привід від нього відмовитися. Але підтвердити це вже неможливо.

Натомість добре запам'яталася інша частина історії. Ображені Маранци нібито звернулися до земського суду. Від суду вони вимагали двох речей: зобов'язати місто впорядкувати дорогу між вокзалом і церквою та змусити нареченого повернутися до вівтаря.

З другим пунктом суд, за легендою, нічого зробити не зміг. А ось перший мав значно успішнішу долю. Уже в 1886 році на Александрівській почали укладати бруківку. Щоправда, виглядала вона не так, як сьогодні. Каменем замостили лише центральну частину вулиці, а по обидва боки залишилися широкі водовідвідні канави, без яких тодішній Проскурів існувати просто не міг.

Саме ці канави стали місцем дії ще однієї старої байки.

Городовий в гівно

У середині XIX століття Проскурів залишався невеликим повітовим містечком. Населення було нечисленним, більшість забудови — одноповерховою, а серйозних злочинів траплялося небагато. За порядком стежили городові — тогочасні поліцейські, кожен з яких відповідав за певну частину міста.

Один із таких постів розташовувався на Александрівській вулиці, між побутовими будинками Маранца та гасовою лавкою Шайнберга. Саме там служив городовий, якого в байці назвемо Нікалаєм.

Служба в нього була спокійна. Настільки спокійна, що значно більше часу він приділяв шинкам, ніж виконанню службових обов'язків. За переказами, місцеві жителі настільки звикли бачити його напідпитку, що вже не дивувалися, коли знаходили городового сплячим

просто біля дороги або в придорожній канаві.

А канави тоді були особливим елементом міського ландшафту.

Каналізації в Проскурові не існувало. Уздовж великих вулиць прокопували широкі й глибокі водовідвідні рови, через які перекидали дерев'яні містки. До цих канав потрапляли дощові води, кухонні відходи, помиї та все те, що сьогодні відправилося б до каналізаційної мережі або на сміттєзвалище. Старі фотографії міста добре показують, наскільки важливими вони були для функціонування Проскурова другої половини XIX століття.

Одного разу Нікалай після чергового застілля опинився саме в такій канаві. Для містян це була настільки звична картина, що ніхто не звернув особливої уваги. Кажуть, саме тоді кілька днів поспіль ішли сильні дощі, а городового продовжували вважати просто черговим п'яницею, який перебрав більше звичного.

Лише після того, як негода закінчилася, його вирішили витягнути. Тоді й з'ясувалося, що свого останнього поста він уже не залишить. За спогадами очевидців, тіло було сильно роздутим від тривалого перебування у воді.

Так ця історія увійшла до міського фольклору як ще одна байка старого Проскурова — міста, де широкі канави іноді ставали важливішими за поліцейські дільниці, а городовий міг залишитися на службі навіть після того, як давно перестав її нести.

Про***ані пам’ятки Хмельницького

Хмельницький - це місто де багато що можна розказати, але мало що є показати. В цьому матеріалі розповімо про історичні будівлі, які втратило місто і які майже забуло.

В статті зібранні тексти з публікацій в Тредс https://www.threads.com/@khmelmen2026 частини з 1 по 5, а також бонусом історія про масонську ложу Проскурова з інсайтом від археолога, якого не знайти на публічних платформах. Тож починаймо.

Частина 1 Невідомий маєток Соломона Маранца

Цей будинок на перетині сучасних Проскурівської та Проскурівського підпілля — колишній центр міського життя Проскурова.

Його збудували у 1870–1880-х роках. На той момент це був один із найбільших і найрозкішніших маєтків міста. Фасад виходив на тодішню Олександрівську вулицю, а перед будинком був сад або невеликий сквер — простір, який підкреслював статус споруди

Наприкінці XIX століття це був символ заможності й впливу. У його стінах проходили зустрічі Громадського зібрання — неформального клубу міської еліти. Формально вони нічого не вирішували, але фактично впливали на життя всього міста.

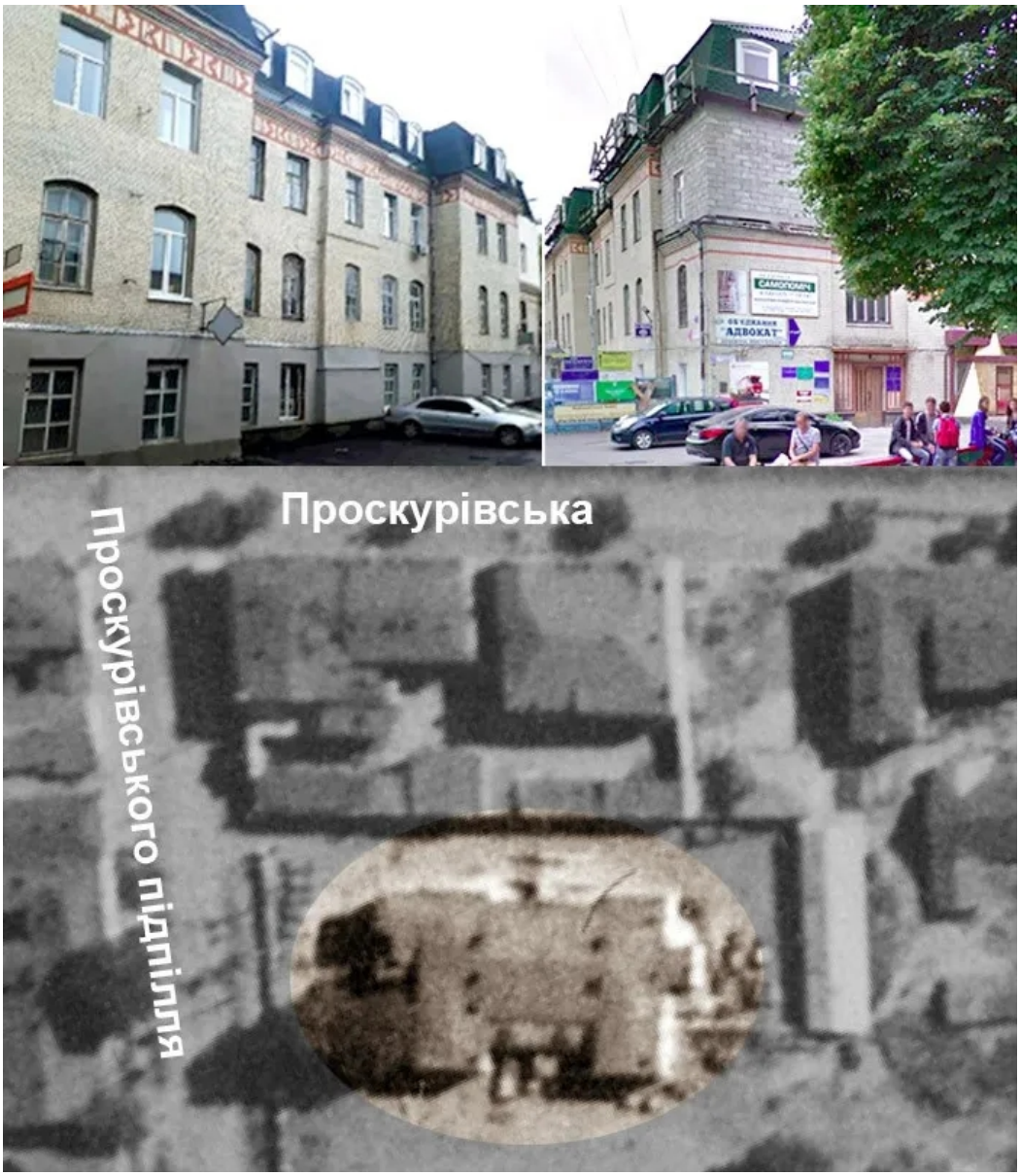
На початку XX століття перед маєтком зникає зелена зона — замість неї з’являються прибуткові будинки. Простір ущільнюється. Історія, яка повторюється в місті й сьогодні

Після 1920 року маєток націоналізують. У 1920–30-х тут працює міська рада. Пізніше —

установи сільськогосподарської галузі. А певний час, частина маєтку була віддана під камери утримання (ветверзник).

Оригінальних фото маєтку поки не знайдено. Ймовірно, третій поверх з’явився у 1950–60-х роках — у період масових надбудов. На аерофото 1944 року видно, що споруда пережила війну без значних пошкоджень. Чергова добудова сталася вже у 2010-х.

Частина 2 Знівечене обличчя міста

Перший вокзал (1870-ті)

Поява вокзалу пов’язана з будівництвом лінії Жмеринка — Волочиськ Південно-Західної залізниці. У 1871 році у Проскурові відкривається станція. На той момент, Проскурів був містечком, яке жило в рамках нашого історичного центру. Тобто містечко "закінчувалося" в районі нинішнього парку Франка і до вокзалу був ще майже кілометр грунтової дороги.

Але сама поява вокзалу дала стимул місту розростатись. В для міщан з'явилась мабуть основна розвага тих часів.

А саме - променад Александрівською, зустрічати потяги, які їхали з Москви в Австрію. Ці потяги не зупинялись в нас, алембсуеві вдягали кращий одяг і ходили на перон зустрічати їх.

Де були люди звичайно був і бізнес. На вокзалі були і музики, і жебраки, і дрібні торгівці.

Вокзал в такому вигляді проіснував біля 70 років, поки не був пошкоджений в часи другої світової.

Саме після неї відбулась його перша перебудова.

В 1951-52 роках стара будівля була остаточно знесена, разом з привокзальним ринком та дрібною забудовою навколо.

Зводять нову будову , за проектом радянського архітектора Пєстрякова. Це масивна і простора будівля. І хоч це радянська будова, але в тому вигляді, вона б могла прикрасити наше місто.

У 1955 році після перейменування міста перед вокзалом встановили пам'ятник Богдану Хмельницькому.

Але ця версія вокзалу проіснувала недовго.

Вже у 1980 році нові віяння совєцької культури призвели до повної перебудови.

Але перебудови відбувались за принципом, середину залишаємо а ззовні стіни міняємо.

Так не дивлячись на все, серце вокзалу, залишили незмінним.

Подальші перебудови тривали до 90-х.

А крайні зміни відбулись вже в 2010-х і навіть перед початком повномасштабного вторгнення. Але вони більше стосувались вокзальної площі, та дрібних апгрейдів інфраструктури

Частина 3 Радянська надбудова і плитка заховали скарб

На фото - листівка 1910-х років, в в реальності будівля, яка досі існує і де був майже кожен місцевий міленіал

Якщо уважно придивитися до будинку обласної бібліотеки, то можна помітити, що перший поверх кардинально відрізняється від інших, а особливо кидаються у вічі закруглені високі вікна, ті самі, що й на листівці. Його побудували на початку XX століття для повітового казначейства, а у 1960-х роках «покращили» другим поверхом і "додали естетики" плиткою

З початку XIX століття Проскурівське повітове казначейство розміщувалося в самому центрі міста — на перехресті Кам'янецької та Купецької вулиць, де тепер магазин «Книжковий світ». У 1802 році будинок казначейства — одна з 8 кам'яних споруд Проскурова. На початку XX століття для казначейства побудували нову будівлю на перехресті Мільйонної й Комерційної (нині — Героїв Майдану і Грушевського). Саме в ній із квітня 1944 року розмістилася обласна бібліотека.

За текстом С.Єсюніна

Частина 4 Історичий центр міста, якого не стало

Насправді, історичні житлові будинки, дорадянської забудови, спокійно собі простояли в центрі міста аж до 1987 року.

Це були класичні двоповерхові будівлі, як залишилсь на Проскурівській та деінде на Подільській.

Цей вигляд, як і загалом план забудови Проскурів набув за генеральним планом забудови 1824 року, після того, як наше місто постраждало у великій пожежі 1822 року.

Хоча перші ластівки знесення історичних кварталів почались ще на початку 1950-х, коли деякі "пошкодженні" будівлі було знесено, та збудовано в стилі сталінського ампіру три поверховий центральний універмаг, нині відомий, як "Дитячий світ".

На фото якраз його будівництво

Вже в кінці 80-х років, велика "пєрєстройка" та автомобілоцентричний розвиток просторів, вимагав в центрі міста більшої розв'язки та в подальшому в 1993 році побудови підземного переходу.

Під цей проект були знесені останні квартали історичної забудови поруч дитячого світу, чим звільнено велику площу. Де спершу збудували та відкрили магазин Ковчег, навколо якого розрісся, спершу стихійний, а далі організований ринок "П'ятачок"

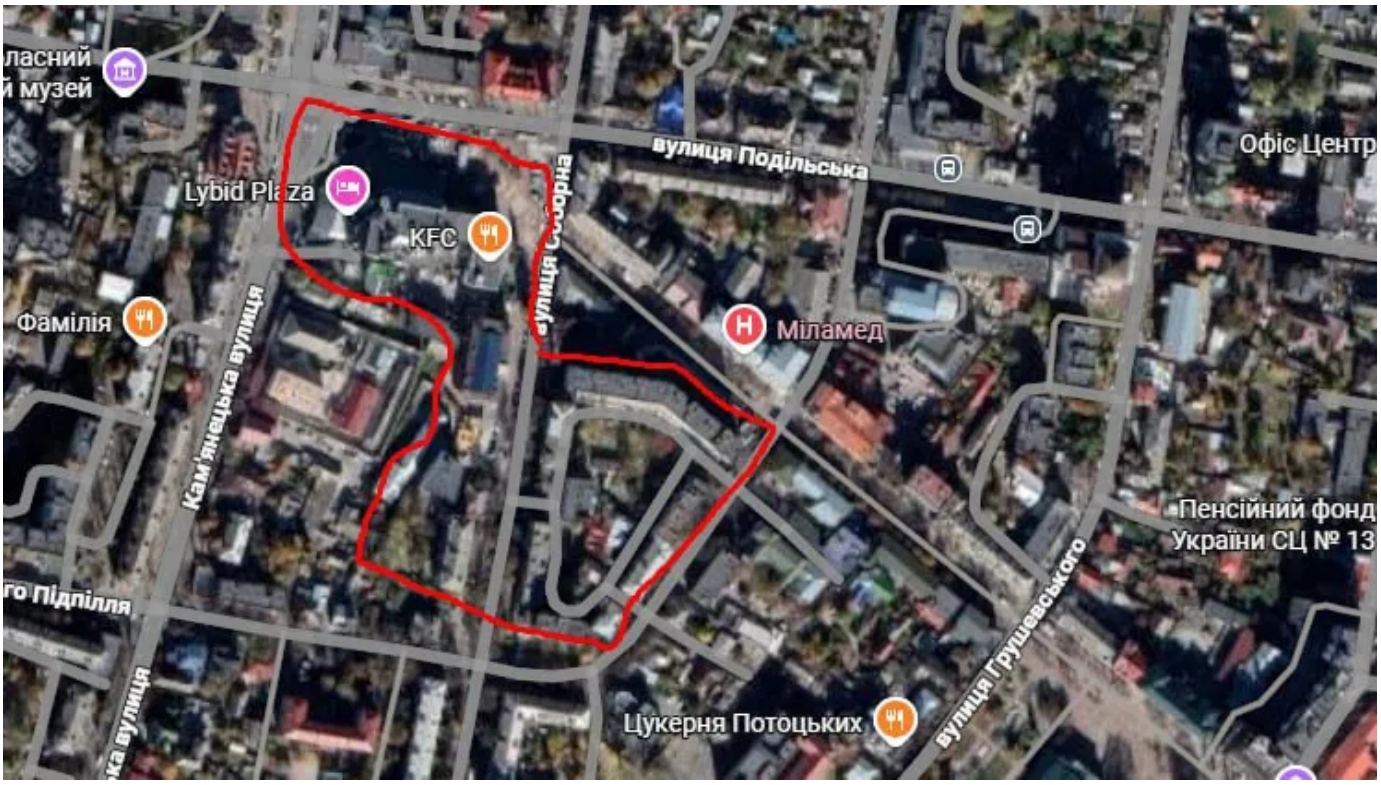
Останньою краплею забудови цього району стало зведення великої архітектурної ганьби міста "Либідь Плази".

Хоч офіційно забудовником і власником будівлі був угорський бізнесмен, але її пов'язували з Віктором Коліщаком, який в той період лише починав свою політичну кар'єру, та протягнув цей проект у міській і обласній держадміністрації.

Також були чутки, що фінансування такого проекту було в тому числі за підтримки Януковича, який в той час був прем'єр-міністром України.

І що під час візиту до Хмельницького в 2004 році він був незадоволений результатом та зовнішнім виглядом Либідь Плази, та влаштував "рознос" прямо на представленні нового голови ОДА Віктора Коцемира.

Але це лише непідтверджені чутки. Загалом, за часи радянщини та прогресивних 90 повністю були знесені цілі квартали забудови, в на їх місці виросли хрущовки, офісні будівлі та банки, які взагалі, жодним чином не пов'язані між собою архітектурно. І не є окрасою для центру нашого міста.

Частина 5 Ще не втратили, але ризик є

9 березня 1910 року військові 35-го Бєлгородського уланського полку для забезпечення водою військових казарм спорудили водогінну башту, що складалася з двох свердловин та насосної станції.

Збудували вежу за проєктом архітектора - Віктора Нільсена, цеглу робили на цегельному заводі в Дубово (зберіглася частково тільки пічна труба),заерху є невелика технічна надбудова, яку звели вже у другій половині ХХ ст. дах, в оригіналі, був дерев'яним, прикрашений маленькою вежею та флюгером

Про те, щоб відновити вежу і відкрити на ній оглядовий майданчик йшла мова ще у 2020 році, але далі слів це не пішло.

Приватний бізнес, а саме забудовники вже неодноразово звертали увагу на досить суттєву ділянку де стоїть вежа.

Але те, що вона має статус пам'ятки архітектури, досі рятувало її від забудови.

Хоча з такими темпами невтручання об'єкт скоро можуть визнати аварійним та передати в руки забудовнику

Чудовим рішенням було б зробити територію навколо парковою зоною та залучити того ж забудовника, але під реставрацію з подальшим розміщенням комерції.

Це був би єдиний парк на районі, який би притягував, як мам з дітьми, так і студентів. Адже ботанічний сад ХНУ немає зручної комерції поруч (фастфуд, кафе) та не має атмосфери, яку б могла створити вежа.

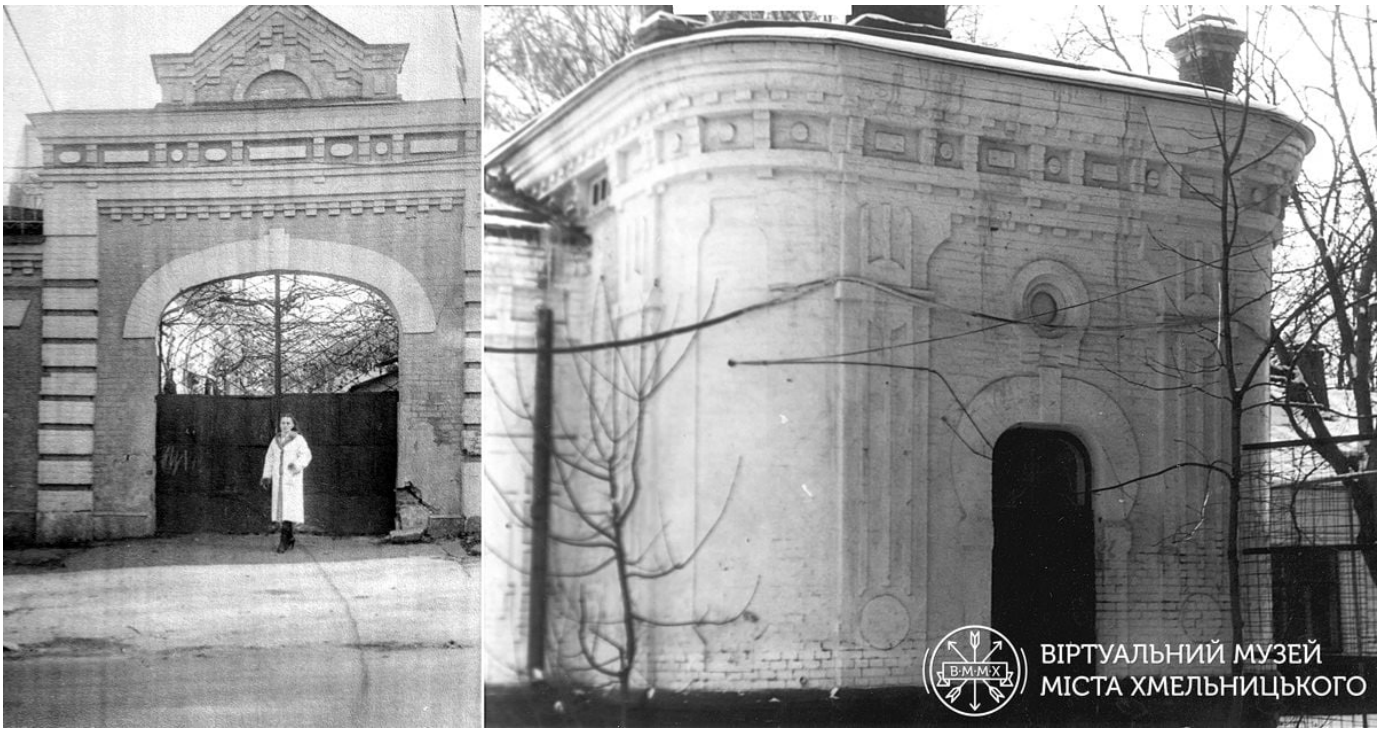
Частина 6 (Бонусна) Масонська ложа та підземні ходи

Будинок на вулиці Проскурівського підпілля (раніше — Аптекарська, згодом — Котовського) в районі перехрестя з Соборною, на місці якого нині збудовано споруду «Кредо-банку», знесли наприкінці 1990-тих. Останнім поколінням хмельничан стародавній будинок був відомий, як одне з приміщень станції швидкої допомоги. Проте будинок має більш давню історію — його наприкінці XIX століття побудував один із найбагатших проскурівських купців Давид Ніренберг. Він був гласним міської думи, мав великі вантажні склади, володів декількома будинками в місті, серед яких — будинок відділення Південно-Російського банку (нині — обласний художній музей).

На початку XX століття Ніренберг до свого будинку на Аптекарській прибудував дивне приміщення без вікон, зовні схоже на невеличку вежу.

Є відомості, що Ніренберг вступив до однієї з масонських лож, до якої, незабаром, приєдналися ще декілька представників проскурівської еліти.

Проскурівські масони, до яких належав Давид Ніренберг, спершу проводили таємні засідання по черзі на квартирах один в одного. Згодом Ніренберг зробив до свого будинку добудову, у який, ймовірно, і почали збиратися місцеві масони. Справа в тому, що на своїх засіданнях, масони дотримувалися певних ритуалів, для чого й було потрібно постійне окреме приміщення.

На одному з небагатьох фото будівлі ми бачимо вхідний портал, який візально не є гармонійною частиною композиції. Все тому, що двері “пробили” в часи радянщини.

Першим призначенням будівлі в перші повоєнні часи був склад зерна та провізії, а вже на початку 50х переобладнаний під швидку допомогу.

З очевидців тих часів (прибиральниці, яка там працювала в 60-70х роках) лише понад стелею залишились барельєфи з пірамідами, пентаграмами та іншими елементами. Все що було нижче було оббите і закладене плиткою.

Але повернемось до питання дверей. Першочергова башта не мала в соїй будові жодного вхідного порталу, а лише два круглих віконця. За спогадами очевидиці, там були кольорові вітражі, але візерунок на них невідомий.

Якже масони туди потрапляли?

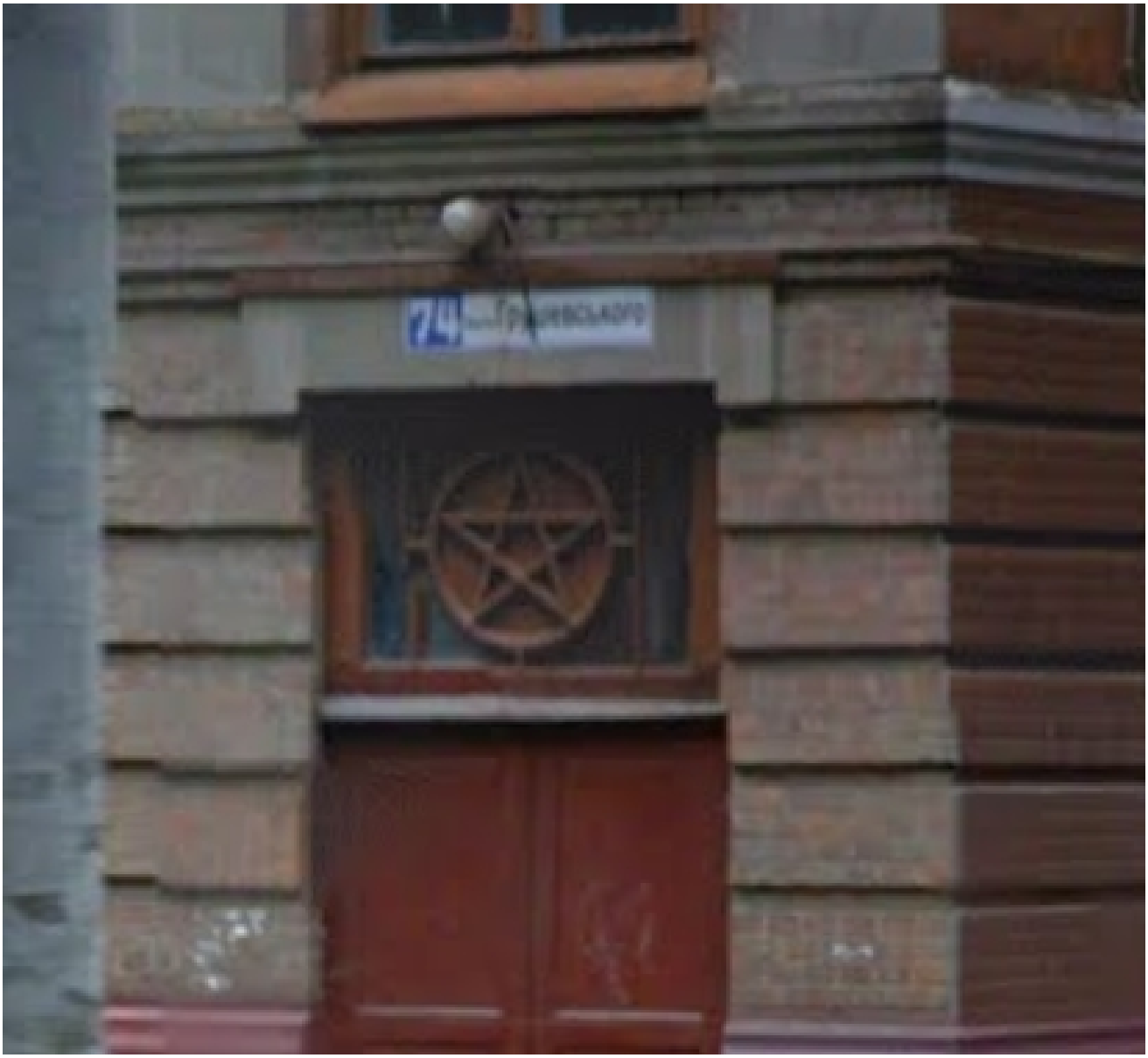
З слів працівника, сантехніка-трубовкладача, який працював в 1994-1996 роках на побудові сучасного КредоБанку під час риття котловану, під ескаватором утворилось просідання.

Таким чином в процесі були знайдені входи в підземелля. Але так, як забудовник не хотів долучати істориків чи археологів, щоб не затягувати процес будівництва частина підземних ходів була замрована та укріплена, для запобігання майбутнім просіданням.

Згадок про підземні ходи в Хмельницькому дуже небагато. Але деякі краєзнавці працюючи в архіві міста Хмельницького знайшли публікації в газетах 1917-18 років про обвал старої будівлі на нинішній вулиці Грушевського, на місці якої вже в 20х роках було зведено радянську будову. Але як і в матеріалі 1917 року, так і до періоду декомунізації цей будинок згадувався, як “Будинок з зіркою”.

І хоч комісія за сотню років після згадки визнає цю зірку радянською і просто заб’є поверх неї фанеру. Та ця пентаграма не єдина яка була і є в місті.

Маючи ці архівні дані вже в 2010-х роках група ентузіастів-студентів почала шукати й інші будинки з зіркою, та шукати чи є в них підземелля.

Результат їх досліджень ніде не був опблікований чи формалізований, але будиночки з “зіркою” ми вам покажемо далі. Якщо впізнаєте їх - сходіть, перевірте чи зірки ще на місці. А орієнтовну мапу ходів ми викладемо в тредс, якщо публікація там набере більше тисячі реакцій, або в цій статті буде тисяча аплодисментів.

Ці три, та також зазначена вище, це ті, на які можна вказати за даними з різних джерел.

Зі свідчень працівників будівництва ходів було більше, але про входи в них невідомо. І чи досі вони існують невідомо, адже навколо вже багато разів все будувалось і перебудовувалось, як совками, так і в наші часи.

Дякуємо, що дочитали до цього моменту. Якщо сподобалось, те що ми виклали та наша робота, не посоромтесь залишити свою реакцію будь де на наших ресурсах.

Ваша підтримка, це наша мотивація рухатись далі.